

ОСОБИСТІСНО-ГЕНЕРАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ СИСТЕМОЮ ОСВІТИ ДУХОВНОЇ ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В.В. Рибалка,

Київ, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Проблема розробки особистісно-генераційного підходу, пов'язаного з інтеграційно-розвивальною взаємодією поколінь у суспільстві, постає як вкрай актуальна для системи освіти з ряду причин.

По-перше, порівняльний аналіз ступеня розвинутості реальних міжпоколінних зв'язків в Україні з таким самим в інших країнах, приміром, Японії, США, Великій Британії, країнах Арабського Сходу тощо, свідчить про вкрай незадовільний їх стан у нас.

По-друге, відповідні дослідження інтенсивно здійснюються в європейській і світовій психології і педагогіці, сприяючи зміцненню суспільства і кращому використанню ресурсів спадковості генераційного процесу у суспільстві. Це знаходить, зокрема, свій прояв у сучасній європейській освіті дорослих (але стосується і всіх інших вікових періодів), у відповідних дослідженнях проблеми руху, солідарності поколінь, міжпоколінного навчання тощо.

По-третє, у вітчизняній психології були початкові спроби звернення до проблеми потенціалу поколінь та його кращої передачі, приміром, від покоління похилого віку до зрілого, молодого й юного поколінь (мова йде про так звану провідну генеративну діяльність похилих людей), але ці дослідження не мали свого помітного продовження і розвою.

По-четверте, в консультативній і психотерапевтичній практиці все частіше зустрічаються проблеми взаємостосунків між поколіннями, але їх розв'язання гальмується відсутністю належної концептуальної бази, тобто відповідних категорій і понять, через що ці проблеми важко ідентифікувати й ефективно вирішувати.

Й по-п'яте, все ж таки існує але ще недостатньо оцінений українським суспільством і системою освіти цікавий позитивний досвід вирішення вказаних генераційних проблем у психопедагогіці, прикладом чого є філософія, психологія і педагогіка Добра, Краси, Істини, Свободи, Творчості й Справедливості академіка І.А.Зязюна [1].

Якщо звернути увагу на саме визначення поняття генерації (що означає *покоління; породження, відтворення, виробництво* – див.у[4]), то вже в ньому містяться оригінальні вихідні ідеї, важливі для вивчення і використання цього явища у психології та педагогіці. Головне, що завдяки цьому поняттю відображається той факт, що водночас, в один історичний момент чи певний період починається життєвий шлях тисяч, якщо не мільйонів особистостей, а не однієї особистості, що специфічно характеризує соціальну ситуацію її розвитку та самоактуалізації. І цей генераційний процес «породження, відтворення та виробництва» поколінь відбувається неперервно, набуваючи своїх специфічних

ознак, пов'язаних зі збереженням кращого та оновленням існуючого цивілізаційного досвіду - відповідно до соціально-економічного та науково-технічного прогресу людства тощо.

Ця обставина дозволяє по-новому подивитися, зокрема на соціально-генераційні передумови й чинники розвитку особистості, що полягають передусім у найбільш актуалізованих у суспільстві та найближчому оточенні дитини, безпосередніх та опосередкованих **суспільних очікуваннях** з боку представників старших поколінь щодо розвитку певних здібностей і обдарувань у дитини. Мова йде про прийнятні молодим і дорослим поколіннями соціальні перспективи рольового, професійного, життєвого становлення покоління учнів, завдяки чому діти вибірково концентрують (а не розпорошують) потенційні можливості свого навчання і виховання, самонавчання і самовиховання в одній специфічній сукупності здібностей до певної діяльності, поведінки, занять. Інакше кажучи, юне покоління значною мірою має здійснювати самотворення своєї особистості у певному напрямі, що підтримується старшими поколіннями.

Якщо цей процес соціального очікування з боку старших поколінь суспільства, що виявляється у змісті спілкування, прогнозуванні, орієнтуванні, програмуванні освіти, підйомі, схваленні, піднесенні (коли до того ж працюють організовані старшими поколіннями соціальні «ліфти» та «кари» для «доставки» поколінь дітей і юнаків на відповідні змісту і процесу розвитку їх здібностей вертикальні рівні та горизонтальні адреси найкращої для них і суспільства професійно-рольової самоактуалізації тощо), поєднується з власними психосоціальними домаганнями дитини і спирається на правильне використання нею власних індивідуально-особистісних передумов, потенціалів та участі у створенні духовних і матеріальних цінностей, тоді і відбувається інтенсивний розвиток особистості дитини, здійснюються творчі, продуктивні, особистісно-інноваційні трансформації і перехід її обдарованості у талант і геніальність.

В останні роки в європейській педагогіці розгортаються дослідження проблем міжпоколінної взаємодії між людьми, що суттєво конкретизує загальний соціальний фактор впливу на розвиток особистості в учнівській молоді. З цієї точки зору важливо брати до уваги так званий **генераційний** (власне поколінний і міжпоколінний) фактор, пов'язаний із місією кожного покоління та взаємодією між ними, оптимальною передачею певної ціннісної естафети від попередніх до наступних поколінь. У зв'язку з останнім, ми пропонуємо розглядати розвиток особистості в контексті її переходу від одного поколінного статусу до іншого та її взаємодії в процесі вікового розвитку з різними поколіннями, що утворює сприятливі специфічні умови для розвитку і актуалізації впродовж життя здібностей особистості.

Маються на увазі специфічні прояви активності особистості на трьох головних і загальних поколінних стадіях – **інтрагенераційній** (коли зростаюча дитяча, підліткова, юна особистість в перші 25 років життя переважно вбирає, засвоює, асимілює досвід попередніх, старших поколінь у дитинстві, підлітковому та юнацькому віці), **інтергенераційній** (на якій відбувається обмін набутим досвідом та взаємодія між молодістю, зрілою особистістю та

іншими сучасними для неї поколіннями в процесі спільного генерування цінностей життя – що умовно охоплює період з 26 до 50 років) та **екстрагенеративній** (коли особистість похилого і старечого віку у віковий період 51-75 років переважно намагається передати власний досвід майбутнім поколінням) стадіях.

При цьому слід враховувати саме поліособистісний контекст переходу від одного покоління до іншого, коли відбувається міжособистісний обмін їх досвідом. Очевидно, що на цих генераційних стадіях цілісного вікового розвитку діють свої специфічні мотиви і сенси діяльності особистості та розвиваються відповідні до них здібності особистості. Звичайно, що виникає новий предмет для психопедагогіки особистості – сенс, мотивація, зміст і методи підготовки вказаних поколінь до взаємної підтримки інтрагенеративних, інтергенеративних та екстрагенеративних процесів у солідарній взаємодії з метою породження, відтворення, виробництва і самоактуалізації нових поколінь особистостей.

Поряд із **соціально-генераційними**, слід виділяти й **індивідуально-генераційні аспекти руху** особистості у просторі і часі життя потоку поколінь, які не просто взаємодіють, але можуть по-різному (позитивно чи негативно) впливати одне на одне в різних соціальних та індивідуальних умовах. Торкнемося лише деяких аспектів цієї проблеми, які ще не знайшли свого висвітлення, але мають бути враховані психопедагогікою особистості. Так, якщо аналізувати не тільки психосоціальні і комунікативні властивості особистості, а, приміром, також **психосоматичні і психофізіологічні**, то виявляється, що для представників рухливих й енергетичних холероїдного і сангвіноїдного типів темпераменту властива переважаюча спрямованість у майбутнє, тоді як у представників повільних меланхоїдного і флегматоїдного типів превалює орієнтація у минуле [5].

Холероїди і сангвіноїди можуть випереджати меланхоїдів та флегматоїдів за спрямованістю у майбутнє та за швидкістю активності на один-два роки і тим самим природно «заходити» у наступні покоління. До речі, дітей з цими типами темпераменту можна віддавати раніше у школу на ті ж один-два роки, ніж меланхоїдів і флегматоїдів, які повільніші і спрямовані переважно у минуле. Зрозуміло, що таке психофізіологічне генераційне випередження холероїдів і сангвіноїдів може сприйматися як прояв їх обдарованості в межах одного з меланхоїдами та флегматоїдами «вікового» покоління.

Маючи різні природні анатоμο-фізіологічні передумови становлення особистості, діти в процесі соціалізації можуть по-різному вступати у взаємодію з навколишнім світом, по-різному оволодівати досягненнями попередніх поколінь людства. Розвиток особистості відбувається у своєрідній ретрогенераційній діяльності, яка керується системою скритих регенераційних мотивів, притаманних даній особистості. Випередження чи відставання від свого «вікового покоління», а через це і позиція відносно цього покоління притаманні також інтелектуально обдарованим чи розумово відсталим дітям, які можуть порушувати заданий ним школою «класний» генераційний порядок розвитку учнів.

Про перших, якщо вони з часом переходять у талановиті і своїми досягненнями випереджають свій час і своє покоління, можна говорити як про прогенераційний феномен, а про других, якщо вони відстають від свого покоління - як про дегенераційний варіант поколінного руху особистості. Існування прогенератів, генератів і дегенератів – реальне, але не очевидне явище генераційного процесу, з яким слід рахуватися шкільним психологам і педагогам. Він звичайно розв'язується або «перескакуванням» через класи, або повторним опануванням одного і того ж класу учнями з відповідною успішністю навчання, або організацією спеціалізованого чи спеціального навчання.

Поряд із перерахованими вище, в межах розроблюваного особистісно-генераційного підходу може бути поставлений ряд інших питань. 1. Це передусім питання полігенераційності суспільства, за якої особистість оточує водночас безліч поколінь. Так, якщо, приміром, послідовно зменшувати умовні часові межі покоління приблизно з 25 традиційних років (це макропокоління) до 10 (умовне мініпокоління) та до 1 року і менше (мікропокоління – його межею є одна особистість), то проблема диференціації генераційності надзвичайно ускладнюється, але не знімається. Цікавим може бути варіант диференціації, який співпадає з віковою періодизацією розвитку особистості. 2. Це питання вікового переходу особистості в процесі життя із одного покоління в інше і поступове набуття нею різного поколінного статусу. 3. Це правильне і толерантне ставлення особистості до представників різних, минулих і наступних, поколінь, враховуючи, що вона сама має невпинно й обов'язково (свідомо чи несвідомо) пройти впродовж життєвого шляху всі поколінні статуси. 4. Це питання співвідношення генераційних процесів із віковими та гендерними процесами, адже чоловічі і жіночі покоління теж мають свою специфіку і норми сумісності, зокрема у шлюбі. 5. Це питання про прямі і зворотні зв'язки між поколіннями - з врахуванням їх складу, вікових особливостей, генераційних норм і традицій, динаміки змін, специфіки генераційних сполучень і розпадів, узгодження і протистояння, «війни і миру», честі та гідності [3], духовності та етичних стосунків між поколіннями [2] тощо. 6. Це питання про розвиток вже у школярів особливих генераційних здібностей, в яких мають відобразитися знання, уміння і навички розвивально-генераційної міжособистісної взаємодії різних поколінь. 7. Це важливе питання сумації проміжних міжпоколінних внесків у вирішення загальних неперервних проектів людства, час розв'язання яких перевищує активний продуктивний період життя одного покоління і потребує об'єднання зусиль низки поколінь. До таких проектів відносяться ряд соціальних, економічних, наукових, власне освітянських тощо надпроектів. В цьому плані існує проблема міжпоколінного розподілу праці цивілізації при вирішенні цих проектів, з чого випливає ряд етичних, в цілому – духовних проблем. Людській цивілізації більш вигідна духовна єдність поколінь, ніж їх протистояння одне одному. Власне досвід розвинутих держав (і регрес бідних країн) красномовно свідчить саме про це...

Отже, перед системою освітою постає непроста проблема формування духовної єдності різних поколінь, з яких складається суспільство. А тому

доцільно розробити змістовний особистісно-генераційний підхід до цієї проблеми. Прикладом формування філософських, психопедагогічних та культурологічних засад такого підходу може бути, на наш погляд, система академіка І.А.Зязюна [1], в якій саме духовна складова є передумовою функціональної єдності різних поколінь вчених психологів і педагогів, - завдяки чому успішно розв'язуються масштабні національні, зокрема освітянські проблеми (наприклад, проблема педагогічної майстерності, котра, як відомо, була поставлена ще А.С.Макаренком та сучасним до нього поколінням педагогів).

поколінням сучасників

Література.

1.Зязюн І.А.Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб.- К.: МАУП, 2000.- 312 с.

2.Помиткін Е.О.Психологія духовного розвитку особистості: Монографія.- К.: Наш час, 2005.- 280 с.

3.Рибалка В.В.Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: науково-методичний посібник.- К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2011.- 428 с.

4.Словарь иностранных слов.- 17-е изд. – М.: Рус. яз., 1988.- 608 с.

5.Цуканов Б.И.Время в психике человека: Монография.- Одесса: Астропринт, 2000.- 220 с.